

3. ГАРЫЦЬ МОВА

Рукавы ад камізэлькі

(зь беларускай сталініяны)

Вялікі Сталін любіў Беларусь: пагадзіўся на сацыялістычную дзяржаўнасьць і не да канца абрэзаў тэрыторыю, даў ордэны Купалу і Коласу, а дзесяць першых сакратароў ЦК кампартыі расстраляў як ворагаў народа.

Ясна, што і беларускі народ ня мог не адплаціць вялікаму Сталіну ўзаемнасьцю. Адзінадушнае ў форме і багатае зьместам пачуцьцё ўвасаблялася ў падарунках, якія вырабляліся з усіх карысных для гэтай мэты выкапняў сацыялістычнага рэалізму. Справу аблягчала тое, што бацька народаў, як гогалеўскі губэрнатар, браў усім, ад перайменаваных гарадоў да чаравікаў са скуранымі шнуркамі, якія паслала яму некая менская фабрыка імя Тэльмана. Нягледзячы на размах паміж ідэйна-тэарэтычнай глыбінёй і мастацка-эстэтычнымі вяршынямі, увесь ён ладна месціцца ў адным чатырохрадкоўі безыменнага беларускага акына першай паловы XX стагодзьдзя:

Вісіць Сталіна партрэт,
А на рамачцы кругі.
Усьміхаецца вачамі
Такі родны, дарагі!

Тэксталягічны аналіз не ўваходзіць у задачу гэтага інвэнтарнага агляду, таму абмяжуемся спасылкай на буйныя пісьмовыя помнікі. 1936 год: да слаўных 16-х угодкаў вызваленьня ад белапольскай акупацыі аж два мільёны чалавек падпісалі "Пісьмо беларускага народу вялікаму Сталіну", якое пераказалі ў вершах Я.Купала, Я.Колас, А.Александровіч, П.Броўка, П.Глебка, І.Харык. У 1939-м, з нагоды палюбоўнай сустрэчы Чырвонай арміі і дывізіяў вэрмахту на новай мяжы

П. Пестрак, М. Танк, М. Машара і М. Клімковіч адрасавалі ў Крэмль ліст "З тваім імем у сэрцы". 1949-ты даў два вялізныя, на газэтную старонку кожны, лісты ў прозе: адзін да дзесяцігодзьдзя папярэдняга, другі -- да трыццацігодзьдзя дазволу Масквы ўтварыць БССР.

Безьліч калектыўных пасланьняў было накіравана да 70-х угодкаў правядыра, сярод адпраўляльнікаў -- расейскі драмтэатар і лікёра-гарэлачны завод у Менску, мэтэаролягі, арцель інвалідаў, трэст паказальных рэстаранаў, кіроўцы трамваяў, акадэмікі, школьнікі, вайсковыя часткі. Індывідуальная творчая дзейнасьць ды фальклёр у кнігах і пэрыёдыцы ўліку не паддаюцца.

Толькі асобы, якія не разумелі сутнасьці клясавай барацьбы, маглі сьцьвярджаць, што лепшы падарунак -- гэта кніга. Мясцовыя бальшавікі разьбілі і адкінулі прэч гэтую гнілую тэорыю буржуазнай інтэлігенцыі. Пралетарскае чужьцё правільна падказала беларускім таварышам, што лепшы падарунак таварышу Сталіну -- кнігі самога таварыша Сталіна. Да ягонага 70-годзьдзя на беларускай мове было выдадзена 4 мільёны 846 тысяч экзэмпляраў твораў правядыра; агульны тыраж на беларускай, расейскай, польскай, літоўскай і габрэйскай мовах, адкатаны ў менскай друкарні імя Сталіна, паводле афіцыйных зьвестак склаў 5.055.200 асобнікаў. Сюды трэба дадаць як мінімум яшчэ сотню тысяч асобнікаў 9-13 тамоў збору сталінскіх твораў, якія выдаваліся ў Менску да канца 1951 году. (Друкаваньне спынілася на працах 1934 году, больш ніводнага тому ні па-расейску, ні па-беларуску ня выйшла).

Зьмест вымагаў формы. Творы хаваліся пад авечую скуру -- чырвоны саф'ян, вокладкі аздабляліся інкрустацыяй і разьбой пра дрэву. У Маладачанскім чыгуначным дэпо том сталінскай кароткай біяграфіі закавалі ў мэтал. Экзэмпляр захоўваецца ў фондах былога музэя рэвалюцыі ў Маскве: латунная вокладка на петлях толькі крыху пазелянела за паўсотні гадоў, адпаліраваць -- і зазьзяе як новенькая...

Праўда, апафэозам мастацтва кнігі застаецца самы першы ліст Сталіну ад 1936 году. Паэтычныя радкі вышытыя чырвонымі, блакітнымі, зялёнымі, шэрымі і брунатнымі ніткамі на 24-х абшытых белай тканінай аркушах. Зьверху і зьнізу кожнай старонкі ўплецена шаўковая стужка з нацыянальным арнамэнтам, на першай старонцы вышыта назва, а на апошняй

вытканы герб БССР. Імя адрасата золатам адціснута на цэлюлёіднай супэрвокладцы -- супэршык па тым часе. Адначасна некалькі асобнікаў ліста былі выкананыя майстрамі-паліграфістамі -- на люксавай паперы, у некалькі колераў. За афармленьне мастак Пашкевіч быў рэкамэндаваны ў склад беларускай дэлегацыі для працы ў Камітэце мастацтва пры СНК СССР.

Ліст быў пакладзены ў адмысловы драўляны куфэрак, зроблены на спэцзаказ зь дзясяткаў розных гатункаў дрэва, і са спэцыяльнай дэлегацыяй адпраўлены ў Маскву. Там ён захоўваецца і цяпер, крыху страціўшы свой парадны выгляд за паўстагодзьдзя на архіўных паліцах. Я знайшоў таксама і куфэрак ў сутарэньнях былога музэя рэвалюцыі; разам з супрацоўніцай мы яго паднялі, перавярнулі, але акрамя пылу, нічога ня выграсьлі. Ключ згубіўся ў 50-я гады, а ўзламаць не дазволілі. (Пасьля публікацыі гэтых нататак у часопісе "Спадчына" ў 1990 годзе мне пазваніў з Кіева нейкі дзядзька і пачаў крычаць у слухаўку, што гэта ён, ён рабіў куфэрак на спэцзаказ -- але, апроч дзіцячай радасьці, нічога істотнага зь яго вуснаў не прагучала, ня помніў нават, ці заплацілі яму за працу.)

Хай смутак вачэй тваіх добрых ня росіць,
Ці сонейка захад, ці сонейка ўсход,
Прымі прывітаньне, якое прыносіць
Табе, правадыр, беларускі народ!

Гэтыя 113 літараў, сем кропак і адзін клічнік з куфэрка зь лістом 1936 году ў 1949-м перакачавалі на абрус, які да сталінскага юбілею вышылі ў экспэрымэнтальнай лябараторыі мастацкіх промыслаў прамкаапэрацыі БССР. На фоне пяцікутнай зоркі, аздобленай арнамэнтам са слуцкага поясу, вышыты герб рэспублікі, а паміж вугламі зоркі -- пяць малюнкаў, якія, як гаворыцца ў музэйным каталёгу, адлюстроўваюць аднаўленьне народнай гаспадаркі Беларусі; уся прыгажосць акаймаваная густой махрой.

Эпіграфам да архіўных картатэк і вопісаў беларускіх падарункаў Сталіну могуць паслужыць перафразаваныя радкі пра слуцкіх ткачых: "Аб шчасьці ўжо забыўшы сны, свае шырокія тканіны на лад савецкі ткуць яны". Сапраўды, зь Беларусі Сталіну найчасьцей слалі ручнікі, абрусы, паясы -- іх пералік

займае дзясяткі пазыцыяў у архіўных вопісах. Што думалі калгасьніцы, работніцы, хатнія гаспадані, калі старанна вышывалі вітаньні -- спадзяваліся ўласкавіць, паганскім ахвярапрынашэньнем адвесьці ліха ад дому? Барвовыя плямы праступаюць на адбеленым ручніку, які паслала на сталінскія імяніны ў Маскву мядзельская калгасьніца В.Шаранговіч -- сваячка таго самага першага сакратара ЦК Шаранговіча, якога на сталінскі загад расстралялі разам з Бухарыным, Рыкавым, Ягодам. Усяго беларускага лёну не хапіла б на палатно, каб сьцерці кроў хоць з адной рукі "стваральніка БССР".

Ягоны партрэт, як і кнігі, таксама лічыўся выдатным падарункам. Прычым асабліва цанілася не падабенства да арыгіналу, а працаёмістасьць выкананьня (гэта тычыцца і іншых паднашэньняў). Хатнія гаспадыні зь Берасьця вышылі генэралісымуса шоўкам на поўны рост. На адну толькі рамку пайшло дзьве тысячы кавалачкаў дрэва розных пародаў. Дарэчы, у галіне інкрустацыі ішло сапраўднае спаборніцтва рэкордаў. Майстар Слонімскай рамеснай вучэльні С.Азавовіч вырабіў альбом для Сталіна з 2.150 кавалачкаў дрэва дзесяці пародаў. Сталяр-чырвонадрэўшчык зь Берасьця перадаў у падарунак правадыру дванаццацігранны стол, склеены з 2.345 дэталей. Умельцам Менскага радыёзаводу імя Молатава спатрэбілася 36.000 кавалачкаў дрэва на партрэт галоўнакамандуючага з ордэнам "Перамога" на грудзях.

Абсалютны рэкорд належыць выхаванцам Нядашкаўскага дзіцячага дому: тут склеілі партрэт Сталіна з 149.870 дэталей. Пад кіраўніцтвам педагогаў сіроты вайны і Гулагу выклалі на партрэце яшчэ і надпіс:

Ты бацька наш родны, ты бацька народаў,
Жыві ж, правадыр, незьлічоныя годы!

На Менскім мотавэлазаводзе ўявілі, што 70-гадовому карыфею для поўнага шчасьця не стае ровара (аднікеляванага і пазалочанага, зразумела). Беларuskія трактарабудаўнікі і іх калегі з заводу імя Кірава, а таксама бабруйскія машынабудаўнікі і гарадзенскія фабзайцы падыйшлі да справы больш памяркоўна і вырашылі сваіх натуральных вырабаў у Маскву ня слаць. На імяніны адправілі макет рабочага месца сьлесара, дзейныя мадэлі двух трактараў і вэртыкальна-працяжнага станка "Дуплекс МП-8". Адзін з самых філязофскіх

падарункаў, які давялося пабачыць -- мадэль вакна з ваканіцамі. Як ва ўсяго геніяльнага -- аўтар невядомы.

У менскіх музэйных сутарэньнях захоўваецца цэлы падарункавы гардэроб для Сталіна: блюза крэпжаржэтавая, кашуля шаўковая і кашуля льняная, хромавыя чаравікі -- хоць зараз на танцы. Не забыліся і на сталінскія вусы -- у плюшавым куфэрку ляжыць набор грабянёў для галавы і вусоў.

Калі невядома дакладна, што думалі ткачыхі ды сіроты, дык прафэсіяналы падарункавых справаў паклапаціліся зафіксаваць сваё самаадчуваньне ў час юбілейнага буму. "Пачынаючы з 1932 году я няспынна працую над увасабленьнем вобраза вялікага Сталіна. Цяжка выказаць, якое вялікае задавальненьне дае мне гэтая праца. Мне заўсёды здаецца, што я ўдасканальваюся ня толькі як скульптар, але і як чалавек. Шчасьліва і радасна праходзіць маё жыцьцё", -- паведамляў у 1949 годзе чытачам "ЛіМа" Заір Азгур. У народнага мастака, як і ў многіх іншых яго калегаў, багатая сталініяна. Але да 70-годзьдзя правадыра ад ляўрэата яго прэміі ў Крэмль паслалі чамусьці бюст... нябожчыка Жданова.

Містыка панавала і на ўсебеларускай мастацкай выставе, прысьвечанай выбарам у Вярхоўны Савет БССР у 1950 годзе. Так, народны мастак Я.Зайцаў на 46.687 кв.адраўных сантымэтрах палатна алеем даводзіў, што таварыш І.В.Сталін быў у Менску. Яшчэ адзін народны мастак Н.Воранаў тымі ж сродкамі ўдакладняў, што правадыр у 1919 годзе думаў пра Беларусь на руінах Менскага чыгуначнага вузла. Трэба прызнаць, што хаця сталінскі бот не затрымліваўся на беларускай зямлі, ягоных сьлядоў тут столькі і такіх, што трызьненьне мастакоў, прынамсі, зразумелае. Чаго толькі ня ўявіш, начытаўшыся "Кароткага курсу гісторыі ВКП(б)" ды "Кароткай біяграфіі".

(Увогуле, сталінская "кароткасьць" -- амаль геніяльная прыдумка. На практыцы яна азначае якраз бязьмежнасьць і дае, з аднаго боку, поўную свабоду "гістарычнай творчасці", а з другога -- уводзіць жорсткую манаполію на адбор і трактоўку фактаў. Апошняе дазвалялася абраным жрацам і зьяўлялася справай сакральнай і адначасна сьмяротна небясьпечнай.)

Сярод беларускіх падарункаў Сталіну ёсьць нават тое, чаго быць ня можа. Менскі дом мадэляў вырашыў падарыць і падарыў таварышу Сталіну жаночы касцюм: блюзка, спадніца ў

складкі, камізэлька і асобна -- рукавы да яе, якія прышпіляюцца на запінкі.

Выстава падарункаў адкрылася ў 1949 годзе ў Маскве. На працягу месяцаў наведнікі маглі знаёміцца з экспазыцыяй любові народаў да агульнага бацькі. Сам "айцец" аднойчы ўначы заехаў у Манэж. Паглядзеў, нічога не сказаў, разьвярнуўся і пасунуўся назад да аўтамабіля, ахова цягнулася сьледам. Што ўела імянінніка? Можна, усё пабачанае раптам падалося рукавамі ад камізэлькі? Ці абудзілася горкая крыўда на лекараў-шкоднікаў, якія не змаглі забясьпечыць бессьмяротнасьць?.. (Рэхам тых думак бюро ЦК КПБ разглядала потым "паведамленьне члена КПСС Навасельцава Ф.С. аб тым, што ў Палескай вобласьці існуе падпольная сьціснутая контррэвалюцыйная арганізацыя лекараў на чале з сакратаром абкаму партыі тав. Лабанком, дзейнасьці якой спрыяў былы начальнік абласнога ўправы МГБ Варановіч, а Лабанок зьяўляецца амэрыканскім рэзыдэнтам". Паведдамленьне асьмеліліся прызнаць нагаворам толькі 28 сакавіка 1953 году, пасля сьмерці "бессьмяротнага" і рэабілітацыі "лекараў-забойцаў".)

У сярэдзіне 50-х гадоў падарункі пачалі раздаваць. Частка засталася ў маскоўскім музэі рэвалюцыі, многае пайшло ў сталінскі музэй у Горы, тое-сёе вярнулася ў Менск. З таго часу падарункі ні разу не выстаўляліся. У Дзяржаўным мастацкім музэі думалі неяк паказаць жывапісную сталініяну, але рэстаўрацыя палотнаў запатрабавала сродкаў, якіх не знайшлі. Мастацкая каштоўнасьць абсалютнай большасьці падарункаў Сталіну зь Беларусі вызначаецца толькі прозьвішчам імянінніка. А вядома, чаго каштавала яно Беларусі... Нават падарункі Сталіну дзесяцігодзьдзі даваліся ў знакі -- яны займалі дэфіцытныя плошчы перапоўненых сховішчаў, не дапускалі новых твораў мастацтва на захаваньне.

І ўсё ж, пры зьмене экспазыцыяў адзін экспанат варты пакінуць у музэях. Гэта фотакартка, каталёгавы нумар 2942 (музэй рэвалюцыі): "Калённая заля Дому Саюзаў. І.В. Сталін у труне". На той выпадак, калі прачытаеш што-небудзь "такое" ў нашых газэтах, каб можна было хуценька забегчы ў музэй і на свае вочы пабачыць нябожчыка ў труне.

Хоць ён быў майстрам ня толькі ў справе фальсыфікацыі народнай любові...

451°n а Галоўліту

Калі амэрыканскі фантаст выдаў кнігу пра спаленьне кніг у будучыні*, супрацоўнікі цэлага савецкага ведамства маглі па праву сказаць, што гэты твор прысьвечаны іх прафэсійнай дзейнасьці, якая раней заставалася па-за ўвагай і прызнаньнем шырокай грамадзкасьці. Уклад супрацоўнікаў гэтага ведамства ў нацыянальную культуру цяжка пераацаніць. Вось толькі адзін маленькі фрагмэнт іх творчасьці, якую захоўваюць архівы:

*(*Рэй Брэдбэры. "451° па Фарэнггейту". Пры такой тэмпературы (233° па Цэльсію) пачынае гарэць папера.)*

"Зьнішчэньне кніжак рабіць шляхам пропуску праз рэзальныя машыны друкарняў. Макулятуру ў дробна парэзаным выглядзе здаваць ва ўтыль. У райцэнтрах, дзе ў друкарнях няма рэзальных машынаў, прынятую літаратуру спальваць з адзнакай на акце спаленьня".

Шыхтавы статут блякне перад чаканым стылем Галоўнай управы літаратуры і выдавецтваў БССР, якая ўваходзіла ў склад наркамату асьветы. Афіцыйны скарот -- Галоўлітбел, яшчэ карацей -- Галоўліт. "Асьветніцкая" ўстанова з такой назвай была створана пастановай СНК БССР ад 3 студзеня 1923 году. Згодна з задачамі папярэдне, перад друкам, Галоўліт пераглядаў усе рукапісы, здымкі, малюнкi і выдаваў ці не выдаваў дазвол на друк, ажыцьцяўляў кантроль за друкарнямі, бібліятэкамі, кнігарнямі, слухаў радыёперадачы. Без Галоўліту немагчыма ўявіць разьвіцьцё навукі, нацыянальнага тэатру і кіно, жывапісу, скульптуры, эстрады і журналістыкі.

Апроч Галоўнай управы, для дагляду і своечасовай крытычнай дапамогі ва ўсіх абласных, акружных і раённых цэнтрах дзейнічалі мясцовыя "літы" са сваімі штатамі.

Шматгранная дзейнасьць Галоўліту ў Беларусі працягвалася да пачатку вайны, а потым была адноўленая ў 1944-м у Навабеліцы, у першыя дні дзейнасьці ўраду БССР. Пасьля сьмерці Сталіна, 15 сакавіка 1953-га Савет Міністраў вывёў Галоўліт са складу Міністэрства асьветы і перадаў у Міністэрства ўнутраных справаў, якое тады ўключала і былы НКВД -- МГБ. Праз паўгода, у кастрычніку 1953-га, Галоўліт

пакінуў сьцены МУС і набыў самастойны статус і новую назву -- управа аховы вайскавай і дзяржаўнай тайны ў друку. У 1963 годзе Галоўліт далучылі да навастворанага Дзяржкамтэту па друку і паліграфіі, а з 1966-га да скону БССР цэнзурнае ведамства існавала як Галоўная ўправа па ахове дзяржтайны пры Савеце Міністраў.

Галоўліт, натуральна, лічыў сваю дзейнасьць дзяржаўнай тайнай і не афішавалі ўласныя падзвыгі. Тым болей, што самая масавая, непасрэдная прадукцыя Галоўліту – прабел, пустата, не-быцьцё. Трэба прызнаць, што Галоўліт досыць паспяхова выконваў сваю функцыю. Паправіць ўжо амаль нічога немагчыма. Нават прачытаныя праз паўстагодзьдзя рукапісы і вярнутыя навуковыя і мастацкія творы ў абсалютнай большасьці ўжо выконваюць іншую ролю, у новым кантэксце дзейнічаюць інакш, чым калі былі пабачылі сьвет своечасова. Далёка ня ўсё, што забараняў Галоўліт, адносілася да катэгорыі шэдэўраў, але тыя творы былі хлебам і вадой культуры, без якіх немагчыма зьяўленьне вяршыняў. Увогуле, катэгорыя адсутнасьці ці ня самая істотная для тлумачэньня нацыянальнай гісторыі апошняга стагодзьдзя. Адсутнасьць адных людзей і ідэяў зрабіла магчымым прысутнасьць зусім іншых...

Ланцугавая рэакцыя не-быцьця робіцца заўважнай часам праз дзесяцігодзьдзі і праяўляецца ў агульнай дэградацыі грамадства, калі большасьць дарослых выракаецца роднай мовы і можа пазбавіць дзяцей Радзімы.

Нягледзячы на ​​грыфы "не падлягае агалошаньню", якімі Галоўліт пазначаў усё, што выходзіла зь ягоных сьценаў, выбраныя архіўныя старонкі даволі выразна агалошваюць ня толькі мэтадалёгію, але і псыхалёгію міністэрства праўды, якая існавала ў 30-я гады, ды і пазьней.

Як Калінін зьеў усё мяса, а Сталін скурыў тыгунь

30 сакавіка 1938 году ўпаўнаважаны СНК па Сіроцінскім раёне Барсукоў і загадчык аддзелу культуры і прапаганды райкаму Ліўшыц вырвалі з насьценнага календара пяць лістоў - за 22 красавіка, 5 траўня, 9 ліпеня, 8 і 21 лістапада. На лістках былі зьмешчаныя партрэты Леніна, Сталіна, Калініна, Молатава і Будзёнага.

Сваю акцыю Ліўшыц і Барсукоў ня толькі ня сталі трымаць у тайне, але з вырванымі партрэтамі прыйшлі на занятакі раённага Інстытуту завочнага навучання партыйна-камсамольскага актыву і правялі дыскусію, прысьвечаную бальшавіцкай пільнасьці. Яе падрабязнасьці пераказваюцца ў лісьце начальніка Сіроцінскага райліту Градоўкіна ў Менск. Аказваецца, Барсукоў і Ліўшыц вырвалі партрэты правадыроў, бо, на іх думку, каляндар быў варажай правакацыяй. У сваім лісьце начальнік райліту падрабязна інфармуе пра хаду думак пільных камуністаў:

“Лісток календара за 22 красавіка -- партрэт тав. Леніна. Ягоны гальштук, па-іхнаму, уяўляе галаву сабакі. Лісток за 5 траўня -- партрэты тав. Леніна, тав. Сталіна, тав. Молатава. Тав. Сталін курыць люльку -- па-іхнаму, тав. Сталін курыць у дзьве люлькі. Гэта значыць, што тав. Сталін пакурыў увесь тытунь у гады рэвалюцыі, і не было тытуню ў СССР. Лісток за 9 ліпеня -- партрэт старшыні калгасу імя Варашылава тав. Бадмаева, які перадае рапарт тав. Сталіну аб перамогах у Бурат-Мангольскай АССР, па-іхнаму, паказвае, што тав. Сталін, прымаючы рапарт, перадае левай рукой нож. 8 лістапада -- партрэт тав. Леніна і тав. Сталіна, размова па прамым дроце. У гэты час, па-іхнаму, тав. Сталін закрывае рот рабочаму, каб маўчаў. Лісток 21 лістапада -- тав. Калінін і тав. Будзёны едуць на машыне. Па-іхнаму, тав. Калінін трымае на руках галаву цяляці, што азначае, што тав. Калінін паеў усё мяса, і яго не было ў СССР”.

Далей аўтар ліста паведамляў: “Гэтая контррэвалюцыйная хлусьня была распаўсюджаная па некаторых установах праз слухачоў завочнага навучання, але празь мяне і мясцовыя органы НКВД была папярэджаная. Усё гэта ўзята ад упаўнаважанага СНК БССР Барсукова, які і падштурхнуў культпрапа, растлумачыўшы, што гэта паказала нейкая жанчына ў Менску, якая прыехала з Масквы”.

Справа аб лістках календара таксама была перададзеная на бюро райкаму. Як НКВД папярэджваў сіроцінскіх партыйна-камсамольскіх актывістаў, дакладна невядома, але жаданьне варажыць над някаснай паліграфіяй у іх, верагодна, больш не ўзьнікала. Ужо праз два тыдні пасьяля выкрыцьця “выкрыцьця” ліст зь Сіроціна патрапіў у Галоўліт, а адтуль у ЦК КП(б)Б, дзе на ім зьявілася ляканічная рэзалюцыя і паведамленьне аб яе выкананьні. Акцыя Барсукова і Ліўшыца была расцэненая як

контррэвалюцыйная правакацыя; Барсукоў мусіў узгадаць таямнічую "жанчыну з Масквы", а Ліўшыц пакаяцца ў наўмысным паклёпе на правадыроў. Хоць на самай справе ашалелыя ад бальшавіцкай пільнасьці таварышы сталі ахвярамі краху таго, за што змагаўся Галоўліт...

Як беларускія таварышы выкрылі таджыцкіх трацкістаў на мове ідыш

Галоўліт штомесяц дасылаў у аддзел друку ЦК КП(б)Б зьвесткі пра зробленыя выкрэсьліваньні і правакацыі, спыненыя ягонымі супрацоўнікамі, прычым прыводзілася аргумэнтацыя дзеяньняў цэнзара. У цэнзуры працавалі паліглоты -- у першыя дзесяцігодзьдзі савецкай улады у Беларусі выдаваліся газеты і часопісы на нямецкай, польскай, літоўскай мовах, на ідышы. Дасьведчанасьць цэнзараў сягала так далёка, што калі ў жніўні 1937 году габрэйская газета "Юнгер Ленінец", якая выдавалася ў Менску, хацела надрукаваць таджыцкую народную легенду "Чалавечы шчасьце", Галоўліт выкрэсьліў легенду як ідэалогічна нявытрыманую. Цэнзары даслоўна пераклалі тэкст і накіравалі яго са сваім камэнтаром у ЦК.

"Калі Цімур (Тамерлан) нарадзіўся, сустрэліся Месяц з Сонцам над Памірам, прыляцела птушка і прынесла бацьку радасную вестку: нарадзіўся Саіб І-Кран, вялікі чалавек... Прайшлі гады. Цімур стаў вялікім кіраўніком і пераможцам. Ён перамог шмат краінаў і зьнішчыў цэлыя народы, і чалавечая кроў лілася ракой, а сьлёзы -- вялікімі морамі. Ніколі людзі да Цімура ня бачылі такога крыважэрнага разбойніка. Цімур зьбіраў лепшыя творы чалавечай думкі -- кнігі і хавалі іх. Пра адну кнігу, аб чалавечым шчасьці ён думаў доўга-доўга. Там было напісана, што шчасьце чалавецтва наступіць толькі тады, калі такія як Цімур будуць зьнішчаныя. Тады вырашыў Цімур украсьці ў чалавецтва кнігу шчасьця. Адным ударам шаблі расьсёк ён скалу, уклаў кнігу, скала зачынілася і схавала яе...

Мінулі стагодзьдзі... Зноў сустрэўся Месяц з Сонцам, але не над Памірам, а над сьнежнымі вяршынямі Каўкаскіх гор, і нарадзіўся новы вялікі чалавек... Новая срэбная птушка вярнула кнігу шчасьця людзям і стала расьпяваць аб новым Саіб І-Кране, які прагнаў памешчыкаў, абвадніў сухую зямлю ў Баршы, стварыў калгасы, будзе школы, вызваляе жанчын..."

Каб ня ўзьніклі сумневы, аўтары легенды зь ліку таджыцкіх прагандыстаў у канцы растлумачвалі: "Новы Саіб І-Кран быў Сталін".

Сумневы, аднак, узьніклі. У тлумачэньнях для ЦК цэнзары зрабілі аналіз, пасья якога сумневаў не выклікала ўжо рэакцыйнасьць легенды, якую, верагодна, прыдумалі таджыцкія трацкісты.

"Легенда ставіць побач як два Саіб І-Краны тав. Сталіна і разбойніка Цімура, прычым у самой легендзе не адзначана, хто зь іх быў найвялікшы чалавек. Сама думка аб параўнаньні тав. Сталіна хаця і з буйнейшымі асобамі сусьветнай гісторыі (хаця мы зусім не адмаўляем ролю асобы ў гісторыі) зьяўляецца палітычна шкоднай, тым больш, калі падаецца дзецям дашкольнага ўзросту.

Таксама палітычна няправільная думка аб тым, што ў Цімура была кніга аб чалавечым шчасьці, што ён яе ўкраў, а птушка вярнула тав. Сталіну. Гэтыя думкі няправільныя, бо кніга аб чалавечым шчасьці, інакш, навука аб вызваленьні чалавецтва, не магла існаваць тады, калі яшчэ не было пралетарыату і гаворкі не магло быць аб дыктатуры пралетарыату. Сама легенда зводзіць сутнасьць вучэньня гэтай кнігі да "зьнішчэньня людзей, такіх як Цімур", інакш кажучы, гэта ня што іншае, як рэакцыйная тэорыя расейскіх народнікаў аб тым, што грамадзтва можна перабудаваць шляхам тэрору супраць рэакцыйных правіцеляў, адмаўляючы неабходнасьць масавай палітычнай барацьбы.

Адсюль і палітычная шкоднасьць тэзысу аб тым, што названая кніга была знойдзеная і дастаўленая тав. Сталіну і ён на яе падставе пабудаваў чалавечае шчасьце. Вучэньне Маркса-Леніна-Сталіна нічога агульнага ня мае з вучэньнем усякіх народнікаў і да іх падобных, а наадварот, яно вырасла і ўзмацнілася ў барацьбе з гэтымі вучэньнямі. Гэты тэзыс зводзіць ролю тав. Сталіна да вузкай ролі рэвалюцыянэра-практыка, думка яўна трацкісцкая.

Таксама палітычна шкодная думка аб тым, што існуючае вучэньне аб шчасьці народным магло быць выкрадзена ў чалавецтва. Пераводзячы гэты тэзыс на палітычную мову, значыць, могуць быць такія выпадкі, калі якія-небудзь прайдзісьветы: Гітлер, Мусаліні і іншыя могуць шляхам рэпрэсіяў супраць рабочае клясы і камуністычнай партыі

зьнішчыць марксісцка-ленінскае вучэньне. Такі тэзыс супярэчыць выказваньню тав. Сталіна на XV II зьездзе партыі".

Трацкісцкая легенда не прайшла. Газэту "Юнгер Ленінец" неўзабаве закрылі. Мэтадалёгія палітаналізу засталася...

Як Уладзімір Юрэвіч сказаў Уладзіміра Леніна

9 сакавіка 1937 году начальнік Галоўліту Ахрамовіч адрасаваў у палітасьветадзел ЦК КП(б)Б і Інстытут масавага завочнага навучаньня партактыву ліст, у якім паведамляў, што дыктар радыёкамітэту Уладзімір Юрэвіч дапусьціў пры перадачы лекцыі на тэму "Сацыялізм і камунізм" шэраг "памылак тэксту", завізананага Галоўлітам, якія мяжуюць з памылкамі стылістычнага і палітычнага характару. У выпадку паўтарэньня падобных парушэньняў упаўнаважаны Галоўліту будзе выключаць мікрафон і спыняць перадачу, папярэджваў Ахрамовіч.

Якія ж памылкі дапусьціў Уладзімір Юрэвіч? Кантралёр групы наступнага кантролю пры Галоўліце Радыёкамітэта (цэнзары дзяліліся на тых, хто правяраў тэксты да выхаду ў эфір, і на тых, хто слухаў і кантраляваў жывы эфір -- магнітафонных запісаў тады не было) М.Ерамееў дакладаў:

"5 сакавіка 1937 году ішла лекцыя завочнай партвучобы на тэму "Сацыялізм і камунізм". Лекцыю ля мікрафону чытаў тав. Юрэвіч, які дадаваў нікому непатрэбныя словы, а менавіта:

Па-першае, дзе трэба і дзе ня трэба ўстаўляў слова "таварыш". Па-другое, што трэба было чытаць, Юрэвіч не чытаў, як, напрыклад, адзначаную літаратуру. Па-трэцяе, Юрэвіч скажона вымаўляў імя Леніна, замест Владзімір гаварыў Владимір і рабіў націск на апошнім складзе, г.зн. мір, у той час як у лекцыі пісалася проста Ленін, а імя і імя па бацьку ня значылася. Па-чацьвертае, трэба было чытаць "Ленін пісаў", "Сталін пісаў", а Юрэвіч дадаваў слова "так" і атрымліваўся: "Ленін пісаў так", "Сталін пісаў так". Па-пятаяе, да цытатаў Леніна-Сталіна Юрэвіч устаўляў свае словы, напрыклад, там, дзе таварыш Сталін гаворыць аб нашым сялянстве, ён дадаў слова "гэта". Па-шостае, Юрэвіч дадаваў шэраг непатрэбных уводных словаў, такіх як "ёсьць, так, вось, зразумела, усямерна, зьяўляюцца, умовы" і г.д. Па-сёмае, Юрэвіч спрабаваў зрабіць свае высновы пасля прачытанай

ленінскай цытаты "Аб дзвюх важнейшых умовах для ажыццяўлення поўнага камунізму", дзе ён дадаў тлумачэнне: "Вось, тварышы, як Владымір Ільіч сказаў".

Пасярэдзіне лекцыі цэнзар перапыніў дыктара і прыгразіў, што ў выпадку адступленняў ад тэксту перадача будзе спыненая. "Канец лекцыі быў прачытаны так, як было напісана ў лекцыі," -- з пачуццём унутранага задавальнення заканчваецца службовая запіска. Наўскоць дакумэнту надпіс: "Паведамлена кіраўніцтву інстытуту для прыняцця мераў". Асабліваю важкасьць рэзалюцыі надае дата: "27 сакавіка 1937 году".

Уладзіміра Юрэвіча ліха абыйшло і яшчэ многія дзесяцігодззі ягоны голас гучаў з радыёдынамікаў. Няйначай, перш арыштавалі тых, каму адрасавалася службовая запіска...

Мова гарыць... (загад №33)

Дату 3 чэрвеня 1937 году дарэмна шукаць у літаратурных энцыклапедыях і падручніках гісторыі. Між тым, гэта безумоўна гістарычная дата для беларускай мовы, культуры і навукі. У гэты дзень пад грыфам "не падлягае абвясчэнню" Галоўліт БССР выдаў загад №33 пад назваю "Сьпіс літаратуры, якая падлягае канфіскацыі зь бібліятэк грамадзкага карыстаньня, навучальных устаноў і кнігагандлю". Загад атрымаўся зьмястоўны – сьпіс шкодных кніжак, выдадзеных у РСФСР, БССР, УССР па-расейску, па-беларуску, па-ўкраінску, а таксама на габрэйскай, польскай, армянскай, адыгейскай, таджыцкай, абхаскай, башкірскай і яшчэ шасьці іншых мовах заняў 111 старонак.

Сьпісы выдаваліся пад расьпіску ў часовае карыстаньне дырэктарам бібліятэк і кнігарняў. Паколькі такіх устаноў пад час ліквідацыі непісьменнасьці расплазілася даволі шмат, для зручнасьці загад быў аформлены і выдадзены кнігай накладам 3000 асобнікаў.

Дырэктары павінны былі пільна перагледзець паліцы, сабраць крамолу, скласьці акты ў трох асобніках і адабраныя кнігі разам з трыма асобнікамі актаў здаць начальнікам акруговых, гарадзкіх ці раённых аддзелаў Галоўліту. Першы экзэмпляр акту канфіскацыі перасылаўся ў Менск у Галоўліт, другі ішоў у мясцовы адзел НКВД, а трэці заставаўся ў райліце.

У бібліятэчных каталёгах і картатэках канфіскаваную кнігу патрабавалася выкрэсьліць тушшу, але пакінуць яе парадкавы нумар і цану. Канфіскацыі падлягалі таксама асобныя нумары часопісаў, дзе былі надрукаваныя арыкулы забароненых аўтараў. Інструкцыя лібэральна ўдакладняла -- з гадавых камплектаў часопісы не вырываць.

Апошні, шосты пункт загаду патрабаваў ад цэнзараў няўхільна кіравацца тым, што канфіскацыі падлягаюць толькі тыя выданьні, якія прадугледжаныя сьпісамі Галоўліту. Але паколькі пільнасьць -- справа творчая, у загадзе тлумачылася, што рабіць з падазронымі выданьнямі, якія, на думку мясцовых органаў Галоўліту, таксама было пажадана канфіскаваць. Такія выданьні падлягалі часовай ізаляцыі, пасля чаго іх сьпіс і матывы арышту перасылаліся ў Галоўліт, які сваёй уладай уключаў іх у афіцыйныя праскрыпцыйныя сьпісы.

Загаду №33 было наканаванае доўгае жыцьцё. Ён захоўваў сваю сілу на працягу дзесяцігодзьдзяў, толькі крыху зьмяняючы і ўдакладняючы назвы ды лексыку. Замест тэрміну "канфіскацыя" сталі ўжываць "ачыстка". Напрыклад, у 1954 годзе была прынятая пастанова ЦК КПБ "Аб ачыстцы бібліятэк, кніжных кіёскаў, магазінаў і баз ад састарэлай і палітычна шкоднай літаратуры". Галоўліт СССР рэгулярна выдаваў тамы "Зводнага сьпісу кніг, якія падлягаюць выключэньню зь бібліятэк і кнігагандлёвай сеткі" (у лібэральным 1960-м гэтая "антыкніга" выйшла ў двух тамах). Падобныя выданьні паўтараліся ў рэспубліках, іх дапаўнялі бягучыя загады, выкліканыя чарговай зьменай палітычнай кан'юнктуры. Так, у студзені 1959-га выйшаў загад аб канфіскацыі твораў членаў антыпартыйнай групы. Цэнзары зноў і зноў шнырылі па паліцах бібліятэк і кнігарняў. У адным 1961 годзе яны правярылі 3000 бібліятэк і 456 крамаў, і ў 629 бібліятэках і 21 краме знайшлі крамолу. У справаздачы ЦК КПБ цэнзары дакладалі, што дадаткова канфіскавалі 2351 кнігу і часопіс зь бібліятэк і яшчэ 111 выданьняў з кнігарняў. Толькі ў адной бібліятэцы Вярэйкаўскага сельскага клубу ў Асіповіцкім раёне было знойдзена 11 кніг Малянкова, Булганіна, Кагановіча і Шэпілава. Гэты прыклад выразна ілюструе, што засталася ў вясковых бібліятэках пасля шматгадовых папярэдніх чыстак...

Загад №33 падрабязна тлумачыў начальнікам акруговых, абласных і раённых літаў, як быць з канфіскаванай літаратурай:

"Рабіць зьнішчэньне шляхам пропуску праз рэзальныя машыны друкарняў. Макулятуру ў дробна парэзаным выглядзе здаваць ва ўтыль. У райцэнтрах, дзе ў друкарнях няма рэзальных машынаў, прынятую літаратуру спальваць з адзнакай на акце спаленьня".

Альфабэтны сьпіс выдадзеных у Беларусі кніг, якія прадпісвалася спаліць паводле загаду №33 Галоўліту БССР ад 3 чэрвеня 1937 году, займаў дванаццаць старонак і налічваў 421 пазыцыю. На самой справе выданьняў і твораў, якія належала спаляліць, было ў некалькі разоў больш. Супраць 53 прозьвішчаў у гэтым сьпісе стаіць адзнака "усе кнігі", а таксама многія пазыцыі дадаткова пазначаліся літарамі. Як правіла, іх аўтары ўжо раней прайшлі па сьпісах, якія складалі ў роднаснай Галоўліту арганізацыі, НКВД.

У ліку прысуджаных да зьнішчэньня -- кнігі Францішка Багушэвіча, Максіма Багдановіча, Янкі Купалы, паэма "Тарас на Парнасе", раманы, апавяданьні, п'есы. Ёсьць і кур'ёзы кшталту сталінскіх "Пытаньняў ленынізму" -- верагодна, арыштавалі перакладчыка, як, верагодна, і аўтара кнігі зь вясьцелым загаловам "Паноў трэба зьнішчаць гуртам".

Асабліва катэгорыя асуджаных на агонь -- тэрміналягічныя слоўнікі і даведнікі, граматыкі, лемантары, чытанкі, падручнікі, навучальныя дапаможнікі, дыялектныя зборнікі, мовазнаўчыя працы, створаныя ў эпоху прывіднай беларусізацыі. Палілі мову...

Вогнішчы з кніжак ўспыхнулі ў Беларусі раней, чым у фашыстоўскай Нямеччыне. Мартыралёг беларускай культуры, якую прадпісвалася зьнішчыць ў 1937-м і іншых гадах (падобныя сьпісы рэгулярна абнаўляліся), лепш за любыя падручнікі гісторыі і камэнтары спэцыялістаў тлумачыць, што сталася зь Беларусіяй.

Прынятую літаратуру спальваць

(Разьдзел "Выданьні БССР" загаду №33 Галоўліту БССР ад 3 чэрвеня 1937 г.)*

**Публікуецца з захаваньнем усіх асаблівасьцяў арыгіналу.*

1. Астроўскі Р. -- у с е к н і г і.

2. Аляхновіч Ф. -- у с е к н і г і.
3. Асновы Марксісцка-Ленінскай педагогікі. -- Хрэстаматыя. Склад. Дарадак і Панкевіч. Т. I. Выд. 1932 г.
4. Агурскі -- Рэвалюцыйны рух у Беларусі. Выд. Гістпарта КП(б)Б. 1925 г.
5. А.Ж. -- Беларуская соцыял-дэмакратычная партыя, яе характар і заданні. Менск. 1920.
6. Абдзіраловіч Ігнат. -- Адвечным шляхам. Вільня. 1921.
7. Арол М. -- Чаму-ж усыхаюць кветачкі польскія на гною беларуска-літоўскім? Ліда. 1921.
8. Арыфметычная тэрміналогія. Вільня. 1921.
9. Астроўскі Радаслаў. -- Касмаграфія. Вільня.
10. Азбукін М. і Смоліч А. -- Школьная карта Беларусі. Менск. 1925.
11. Анцаў Міхаіл. -- Зайчык-грайчык. Менск. 1930.
12. Астапенка Змітрок. -- Краіне. Вершы. Менск. 1931.
13. " " " " -- На ўсход сонца. Менск. 1931.
14. Алёшка. -- Суседзі. Менск. 1932.
15. "Атака". Выд. БДВ. 1934.
- 15а. Абісінія як яна ёсць. ДВБ. Менск. 1936.
- 15б. Александровіч А. -- Напор. Гэса. Усе выданні.
- 15в. " " " " -- Цені на сонцы. Усе выданні.
16. Беларуская навуковая тэрміналогія. Выд. 19. Слоўнік сельскагаспадарчай тэрміналогіі. Менск.
17. Беларуская навуковая тэрміналогія. Вып. 20. Менск.
18. Беларуская навуковая тэрміналогія. Слоўнік хімічнай тэрміналогіі. Менск.
19. Беларуская навуковая тэрміналогія. Вып. 7-мы. Менск. 1926.
20. Беларуская навуковая тэрміналогія... Менск. 1927.
21. Беларуская навуковая тэрміналогія. Слоўнік хімічнай тэрміналогіі. Менск. 1929.
22. Беларуская навуковая тэрміналогія. Тэрміналогія грамадазнаўства. Менск. 1927.
23. Беларуская навуковая тэрміналогія. Вып. 14. Слоўнік матэматычнай тэрміналогіі. Менск. 1927.
24. Беларуская навуковая тэрміналогія. -- Вып. 15. Слоўнік граматычна-лінгвістычнай тэрміналогіі. Менск. 1927.
25. Беларуская навуковая тэрміналогія. Вып. 17. Слоўнік бухгалтэрскай тэрміналогіі. Менск. 1928.

26. Беларуская навуковая тэрміналогія. Менск. 1922.
27. Беларуская навуковая тэрміналогія. Вып. II. Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва. Менск. 1923.
28. Беларуская навуковая тэрміналогія. Вып. III. Геаграфічныя і касмаграфічныя тэрміны і назвы нябесных цел. Менск. 1923.
29. Беларуская навуковая тэрміналогія. Вып. 5. Геалогія, мінералогія, крышталграфія. Менск. 1924.
30. Беларуская навуковая тэрміналогія. Вып. IV. Батаніка агульная і спецыяльная. Менск. 1924.
31. Беларуская навуковая тэрміналогія. Вып. VI. Тэрміналогія логікі і псіхалогіі. М. 1923.
32. Беларуская навуковая тэрміналогія. Выд. 19. Слоўнік с/г тэрміналогіі. М. 1928, 1929.
33. Барычэўскі Аўгінь. -- Матчын дар -- А. Гаруна. Менск. 1928.
34. Байкоў Мікола. -- На літаратурныя тэмы. Менск. 1929.
35. " " " " -- Наша сіла -- саветы. Усе выданні. Менск.
36. Бялевіч К. -- Новае жыццё. Менск. 1928.
37. Байкоў М., Некрашэвіч С., Багдановіч М. -- Наша сіла -- ніва ды машына. Менск. 1925.
38. Бабровіч і Багданскі. -- Аб класавай барацьбе ў Заходняй Беларусі ў часы беларускай сялянска-работніцкай грамады. Выд. БАН. 1932 г.
39. Багдановіч Максім. -- Прызайчныя творы. Менск.
40. Бальшакоў. -- Краязнаўчае вывучэнне арганізацыі працы ў калгасах. Менск. 1931.
41. Бенек. -- У с е к н і г і.
42. Быхаўскі Б. -- Нарыс філасофіі дыялектычнага матэрыялізма. Менск. 1931.
43. Бульбянік Захар. -- Смех і радасць вёскі. Менск. 1929.
44. Бойка Барыс. -- Гаспадарчая характарыстыка севазварота. Менск. 1930.
45. Байкоў І. -- Кіраўніцтва ў калгасах. Менск. 1931.
46. Бляхер Я. І. -- Неарганічная хімія. Менск. 1931.
47. Беларускі флірт. Вільня. 1921. 48 асобных картак.
48. Бурачок Мацей. (Багушэвіч Ф.) -- Дудка беларуская. Вільня. 1921.
49. Бяроза А. -- Расійска-польскі баль і Беларускае пахмелле. Пінск. 1921.

50. Беларускі тэатр. Вільня. 1924.
51. Байкоў М. і Гарэцкі М. -- Практычны расійска-беларускі слоўнік. Усе выданні.
52. Бузук П.А. -- Асноўныя пытанні мовазнаўства. Менск.
53. “ “ “ “ -- Некаторыя непаразуменні ў спрэчках аб рэформе Беларускага правапіса. Менск. 1926.
54. “ “ “ “ -- Спроба лінгвістычнае геаграфіі Беларусі. Ч. I. Фанетыка і марфалогія. Менск. 1928.
55. “ “ “ “ -- Да характарыстыкі паўночна-беларускіх дыялектаў. М. 1926.
56. Байкоў М. і Некрашэвіч С. -- Беларуска-расійскі слоўнік. Менск. 1927.
57. Бараноўскі, Ажгірэі В., Залуцкі В. -- Барацьбіт. Менск.
58. Барашка І.Я. -- 11 ліпеня. Менск. БДВ. 1930.
59. Баранавых Сымон. -- Усе кнігі
60. Багун Міхась “ “ “ “
61. Багдановіч А. “ “ “ “
62. Бабарэка А. “ “ “ “
63. Баліцкі. “ “ “ “
64. Баршчэўскі Я. -- Начэпнасць. Вільня. 1917.
65. “ “ “ “ -- Чорнакніжнік і змяя, што вылупілася з пятушынага яйца. Вільня. 1917.
66. Багушэвіч Францішак. -- Дудка беларуская. II. Смык беларускі. Менск.
67. “ “ “ “ Дудка беларуская. (Вершы). Коўна.
68. “ “ “ “ Дудка беларуская. Коўна.
69. Бядуля З. -- Жыды на Беларусі. Менск. 1918.
70. Байкоў М. -- Прыкметы новай педагогіі. Менск. 1921.
71. Беларусь. Нарысы гісторыі, эканомікі, культурнага і рэвалюцыйнага руху. Менск. 1924.
- 71а. Бэндэ. -- Усе кнігі.
72. Воўк-Левановіч В. Усе кнігі.
73. Вольны А. Усе кнігі.
- 73а. Валабрынскі А. -- Усе кнігі.
74. Варонка Я. -- Беларускі рух ад 1917 да 1920 года. Коўна. 1920.
75. Выпісы з беларускай літаратуры. Ч. II. Менск. 1923.
76. Верас Зоська. Беларуска-польска-расейска-лацінскі батанічны слоўнік. Вільня. 1924.

77. Вашкевіч Л. -- Расійска-беларускі слоўнік дзеля чыгуначных мясцкомаў. Магілёў. 1926.
78. Вынікі працы інстытута сялян даследчыкаў. Менск.
79. Вольфсон і Гак. -- Гістарычны матэрыялізм. Менск. 1931.
80. Валасевіч. -- Самая кароткая гісторыя ВКП(б). Менск.
81. Валодзька Ф.І. -- Карантын раслін і значэнне яго ў справе пад'ёму ўраджайнасці. 1935.
82. Вынікі перавыбараў сельсаведаў Магілёўшчыны. Выд. Маг. РВК 1934.
83. Гарэцкі М. -- У с е к н і г і.
84. Гарун А. " " " "
85. Геаграфічны атлас для пачатковай школы. Выд. 1935 г. Усесаюзн. Картаграфічны трэст.
86. Галубок Уладыслаў. -- Апошняя спатканне. Драма. Вільня. 1919.
87. " " " " -- Суд. Менск. 1925.
- 87а. Гукоўскі А.І. Анганга і Кастрычніцкая рэволюцыя. БДВ. Менск. 1932.
88. Гурло Алесь. -- Барвенак. (Вершы). Менск. 1924.
89. " " " " -- Межы. (Выбраныя вершы). Менск.
90. Гарэцкая Л. -- Родны край. Вільня. Усе выданні.
91. Гутоўскі Улад. Д. -- Сурдут і сярмяга. Вільня. 1922.
92. Грыневіч А. -- Школьны спеўнік. Вільня. 1920.
93. Грамыка Міхайла -- Пачатковая геаграфія. Менск. 1923.
94. " " " " -- Плынь. (Вершы). Менск.
95. " " " " -- Каля тэрасы. Менск. 1929.
96. Гарэцкі М., Дзяржынскі Ул. і Каравай П. -- Выпісы з беларускай літаратуры. Масква-Ленінград. 1925.
97. Гаўрук Юрка. -- Вясковыя рыскі. Менск. 1926.
98. Гістарычна-археалагічны зборнік № 1. Менск. 1927.
99. Глыбоцкі Тодар. -- У с е к н і г і.
100. Гарабурда Канстантын. -- Сусвет і зямля. Менск. 1929.
- 100а. Гірчак Е. Ф. -- Хвілёвізм. (Пераклад з украінскай мовы). БДВ. Менск. 1931.
101. Гаруновіч. -- Супроць нацыянал-дэмакратызма. 1930.
102. Галенчанка Л. -- Размеркаванне прыбыткаў і ўраджаю ў калгасах. Менск. 1931.
103. Гак і Майзель. -- 13 год вызвалення БССР. Менск. 1933.
104. Ганчарык. -- За культуру соі ў БССР. Выд. БАН. 1932 г.

105. “ “ “ “ – Уплыў ультрафіялетавых праменняў на ўтварэнне антоцыяніну ў раслінах. 1932 г. БАН.
106. Гарбацэвіч. -- Паланізацыя Заходняй Беларусі. 1933.
- 106а. Глебка П. Шыпшына. Лірыка. "Узвышша". Менск. 1927.
107. Доўнар-Запольскі. -- У с е к н і г і.
108. Дубоўка У. “ “ “ “
109. Дзяржынскі У. “ “ “ “
110. Друшчыц В. “ “ “ “
111. Даўгяла З. “ “ “ “
112. Дарожны С. “ “ “ “
113. Дудар А. “ “ “ “
- 113а. Дзякаў “ “ “ “
114. Дардак Ю. С. і Ерафеяў Ю. Ф. -- Класавая барацьба ў школе. Выд. ДВБ. 1933 г.
115. Дзядзька Пранук. -- Стася. Вільня. 1922.
116. Дыяменты беларускага прыгожага пісьменства № 1. Зборнік абраных твораў Дунін-Марцынкевіча, Мацея Бурачка, Ядвігіна Ш. і інш. Кіеў. 1919 г.
117. Дысцыплінарныя правілы караў для арміі. (Пераклад з польскага). Лодзь. 1920.
118. Дуж-Душэўскі К. і Ластоўскі В. Слоўнік геаметрычна-трыганаметрычных тэрмінаў і сказаў. Коўна. 1927.
119. Дэкламатар. Вільня. 1921.
120. Дзярках А. -- Міколава гаспадарка. Менск. 1927.
121. “ “ “ “ – Усім па троху... Менск. 1930.
122. Друшчыц Васіль. -- Места Вільні ў першай палове XVI сталяцця. Менск.
123. Друцкі-Падбярэзкі Б. -- Байкі, гумар, сатыра. Вільня
- 123а. Да дня вызвалення Беларусі ад белалаякаў. Зборнік. Злажылі: Капаевіч П. і Сяўрук М. Выд. "Чырвоная змена". Менск. 1927.
- 123б. Драматургія. -- Зборнік. Пад рэдакц. Александровіча, Гурскага, Дунца, Я. Коласа і Клімковіча. БАН. Менск. 1934.
124. Езавітаў К. Становішча беларускай школы ў Літве. Вільня. 1923.
125. Жылуновіч (ЦГартны). -- У с е к н і г і.
126. Жукаў і Гарэлікаў. -- За правільнае і беражлівае скарыстанне каня. Выд. Белгиз. 1934.
127. Жніво і дажынкi. -- Вільня. 1918.
128. Жылка Уладзімір. -- На ростані. Вільня. 1924.

129. “ “ “ “ – Уяўленне. (Вершы). Вільня. 1923.
130. Журба Я. -- Заранкі. (Вершы). Менск. 1924.
131. Ждановіч С.А. і Ярашчук А.О. -- Характарыстыка сельскай гаспадаркі Беларусі на падставе даных аб чыгуначнай і вадзяной перавозцы. Менск. 1926.
132. Знаёмы Е -- У с е к н і г і.
133. Звоньвак А. “ “ “ “ “
134. Зарэцкі М. “ “ “ “ “
135. "Знішчым шкоднікаў ільна і канпель". Плакат. ДВБ. 1936 г.
136. Зажынкi. Масква. 1918.
137. Зборнік сцэнічных твораў. Сшытак 1 і 2. Менск. 1918.
138. Зборнік "Альманах I". Выданне 1935 г.
139. Зборнік твораў для дзіцячага тэатра. Данілка і Алеська. М.Кудзелька. -- У лясным гушчары. Ф.Аляхновіч. -- Датрымаў характар. А.Гарун. -- Марцэлька, Сымон і Рак. Менск. 1920.
140. Заходняя Беларусь. Зборнік грамадскае мыслі, навукі, літаратуры, мастацтва Заходняй Беларусі. Кн. I. Вільня. 1923 г.
141. Зборнік беларускіх ведамасцей. № 1, 2 і 3. Вільня, 1921.
142. Зборнік артыкулаў. Этнаграфія, антрапалогія, псіхалогія, псіхатэхніка і навуковая арганізацыя працы. Менск. 1928 г.
143. Запіскі аддзелу гуманітарных навук. Кніга 2. Працы кафедры этнаграфіі. Том I. Менск. 1928. Кніга II.
145. Запіскі кафедры этнаграфіі. Т. I. М. 1928 г. Кніга VI. Праца камісіі гісторыі мастацтва. Том I. Менск. 1928.
146. Запіскі беларускай дзяржаўнай акадэміі сельскай гаспадаркі імя Кастрычніцкай рэвалюцыі. Том VIII. Горкі. 1928 г.
147. Заблоцкі П. -- Асновы сельскай гаспадаркі. Менск. 1929.
148. Запіскі аддзела гуманітарных навук. Кн. III. Працы класа гісторыі. Менск. 1928.
149. Запіскі аддзела гуман. навук. Кніга VI. Праца камісіі гісторыі мастацтва. М. 1928.
150. Змаганне за асеннюю сяўбу і зяблівое ворыва. Зборнік. Менск.
151. Ісбах А. -- Крушэнне. (Пераклад з рускай мовы). ДВБ. Менск. 1932.
152. Ігнатоўскі У. -- У с е к н і г і.
153. Івушка-Калінушка. -- Непаслухмяныя. Менск. 1925.
154. Інструкцыя да збірання народнага слоўніка тэрміналагічнага матэрыяла ў беларускай мове. Менск. 1925.

155. Ініцкі Уладзімір. -- Сон Гаўрылы і розныя вершы. Вільня. 1928 г.
156. Іваноў. -- Сельска-гаспадарчае птушкаводства. Менск. 1933.
157. Ісаакаў. -- Пастаўка збожжа дзяржаве -- першачарговая задача. Менск. 1933.
158. Інфармацыйны бюлецень № 5-6. БАН. 1932 г.
159. " " " " № 7. БАН. 1933 г.
160. Каваль Васіль. -- У с е к н і г і.
161. Куніцкі. " " " " "
162. Кляшторны Тодар. (Фёдар). У с е к н і г і.
163. Кісель. -- Чырвоны баец. БВО. 1934 г. Выд. 2-е.
164. Кастрычнік на Беларусі. -- Зборнік статей. Скл. Агурскі. Менск. 1927 г.
165. Каганец К. -- У іншым шчасці няшчасце схована. Вільня. 1919.
166. Каляда. -- Гарадня. 1920.
167. Карскі Е. -- Беларускі народ і яго мова. Менск. 1920.
168. Кашчына С. -- Рэквізіцыя. Ваўкавыск. 1923.
169. " " " " -- Адстаяў. Беласток. 1922 г.
170. " " " " -- Дагадаўся. Ваўкавыск. 1922 г.
171. Канчар А. Класавае, нацыянальнае і рэлігійнае змаганне на Беларусі. Вільня. 1921.
172. Кудзелька І.Ф. -- У с е к н і г і.
173. Каспяровіч А.У. -- Беларуска-расійскі слоўнічак. Віцебск. Выд. 1926 г.
174. " " " " -- Краязнаўства. (Нарысы). Менск. 1929 г.
175. " " " " -- Віцебскі краявы слоўнік. Віцебск. 1927 г.
176. " " " " -- Вывучэнне культурнага стану краю. Менск. 1927 г.
177. " " " " -- Матэрыялы да вывучэння віцебскай краёвай літаратуры і мастацтва. Менск. 1927 г.
178. " " " " -- Матывы барацьбы ў творчасці М. Багдановіча. Менск.
179. Каспяровіч А.У. -- Узоры для літаратурных гурткоў "Маладняку" і гурткоў селькораў. Менск. 1927 г.
180. Капаевіч П.Э., Сяўрук М. і Баркоўскі С. -- Чырвонасялянская вечарынка. Менск. 1927 г.
- 180а. Кучар А. -- Вялікая перабудова. БДВ. Менск.

181. Капаевіч П. і Сяўрук М. -- Літаратурная чытанка для вячэрніх школ І-й ступені. Ч. І-я. Менск. 1932 г.
182. Карніенка. -- Класавая барацьба на гістарычным фронце Беларусі. Менск. 1932 г.
183. Капаевіч Павел. -- Супроць капіталістаў і памешчыкаў. Менск. 1928 г.
184. Кабакоў і Лур'е. -- Старонкі мінулага. Віц. ОСПС. 1928 г.
185. Купала Ян. -- Том І-шы. Менск. 1928 г.
186. " " " " -- 1918-1928 гг. Творы. Менск. 1930 г.
187. Кіслякоў Ян. -- Пасёлкі. Менск. 1928 г.
188. Крапіўніцкі М. -- Па рэвізіі. Вільня. 1928 г.
189. " " " " -- Пашыліся ў дурні. Вільня. 1928 г.
190. Клеймборт Л.М. -- Маладая Беларусь. Менск. 1928 г.
191. Краязнаўства. -- Зборнік праграм і інструкцый краязнаўчай працы. Вып. І. Менск. 1929.
192. Кудзікаў С. -- За масавую і суцэльную калектывізацыю. Менск. 1930.
193. Каганойская. Ударная брыгада ў дзіцячым садзе. Менск. 1933.
194. Кірыяка А. і Дружына Г. -- Ад чаго залежыць ураджай. 1933.
195. Каранёў В. -- 200 пытанняў і адказаў па калгасным будаўніцтве. Менск. 1931.
196. Кніга. -- Брыгадна-лабараторны метады ў вузах і тэхнікумах. Выд. ДВС. 1932.
197. "КП(б) у рэзалюцыях". -- Выд. Партвыдавецтва. 1934.
198. Крачкоўскі. -- Замок Любельскі. 1935.
- 198а. Кержанцаў П. і Ляонцьеў Л. -- Азбука ленінізма. Вып. І. БДВ. Менск. 1931.
199. Лёсік Я. У с е к н і г і.
200. Луцкевіч А. " " " "
201. Ластоўскі В. " " " "
202. Ліхадзіеўскі С. " " " "
203. Літаратурны зборнік "Вольнай Беларусі". -- Сшытак першы. Менск. 1917.
204. Лясны Рыгор. -- Гістарычная праўда. Гарадно. 1923.
205. Лесавік В. -- Наша крыўда. Беласток. 1921.
206. Ластаўка. -- Выд. 1924.
207. Ластоўскі В. -- Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. Коўна. 1924.

208. Ліпілін І.В. -- Як савецкая ўлада будзе новае жыццё. 1933.
209. Лур'е. -- Гандлёвы і пазыковы капітал. (Палітэканомія). 1932.
210. Лясны Зм. -- Пра дні мінулыя. Выд. ДВБ.
211. Луцэвіч Ул. і Савёнак А. -- Дашкольны спеўнік. Выд. ДВБ. 1933.
212. Маракоў В. У с е к н і г і.
213. Мікуліч Б. " " " "
214. Міцкевіч М. і Лёсік Я. -- Як Мікіта бараніў сваіх. Менск. 1917.
215. Мыслінскі І. -- "Общепонятая" мова. Менск. 1926.
216. Мазур Ігнат. -- Чырвоная Беларусь. Менск. 1928.
217. Мацярыкін М.С. -- Асновы індустрыялізацыі сельскай гаспадаркі БССР. Менск. 1930.
218. Маракоў. -- Права на зброю. Менск.
219. Мірон К. -- Інструкцыя па ўліку лесакультурных работ у леспрамгасах БССР. Менск. 1933.
220. Матэрыялы па вывучэнню геалогіі і карысных выкапняў Беларусі. -- Том VI. Выд. БАН. 1933.
221. Матэрыялы па вывучэнню геалогіі, гідралогіі і карысных выкапняў БССР. -- Том VII. Выд. Бан. 1933.
222. Матэрыялы да справаздачы Белкаапсаюза. -- Выд. Белкаапсаюза. 1934.
223. Мятла. -- Аб таварыстве беларускай школы. Выд. БАН. 1932.
224. Малякоў Л.І. -- Веццевы корм. Выд. ДВБ. 1932.
- 224а. Майзель Ю. і Шапавалаў М. -- Кароткі нарыс гісторыі КП(б)Б. ДВБ. Менск. 1929.
- 224б. Майзель. -- 1905-7 гг. на Беларусі. Менск.
225. Некрашэвіч І.І. -- У с е к н і г і.
226. "Наша ніва". -- Зборнік. Вільня. 1920.
227. Навіна Ант. -- Жыдоўскае пытанне ў беларускай літаратуры. Вільня. 1921.
228. " " " " -- Пуцяводныя ідэі беларускае літаратуры. Вільня. 1921.
229. Народны прыгавор. -- 1921.
230. Нацыянальнае пытанне і камуністычная партыя. -- Менск. 1924.
231. Некрашэвіч М.І. -- Жыццё і праца. Менск. 1925.

232. Некрашэвіч С. -- Лемантар. Менск. Усе выданні.
233. “ “ “ “ -- Аб пашырэнні акання на чужаземныя словы. Менск. 1926.
234. “ “ “ “ -- Роднае слова. Менск.
235. “ “ “ “ -- Расійска-беларускі слоўнік. Менск. 1928.
236. Наша сіла -- саюз. -- Менск. 1926.
237. Некрашэвіч С. і Бузук П. -- Праграма для збірання асаблівасцей беларускіх гаворак пераходных да суседніх моваў. Менск. 1927.
238. Некрашэвіч. -- Беларускі нацыянал-фашызм.
239. Нісневіч С. -- Арганізавана правядзем другую большэвіцкую ўборачную кампанію. Менск. 1931.
240. Новасёлаў М. -- Зямля расцвітае. (Пер. з рас. мовы). Менск. 1932.
241. Остэрлёф Вольдэмар і Шустэр Язэп. -- Сусветная гісторыя. Вільня. 1921.
242. Олікер і Розенблум. -- Нарысы па гісторыі комсомола БССР. Менск. 1928.
243. Півавараў З. У с е к н і г і.
244. Пушча Я. “ “ “ “
245. Прышчэпаў Д. “ “ “ “
246. Пічэта У. “ “ “ “
247. Палонскі. -- 10 чырвонаармейскіх песен. Изд. БВО.
248. Паўловіч Альберт. -- Васількі. Песа. Вільня. 1919.
249. Памяці Івана Луцкевіча. -- Вільня. 1920.
250. Парады закладчыкам спажывецкіх таварыстваў. -- Вільня. 1920.
251. Праграмы Беларускае Ніжэйшае Пачатковае Школы. Менск. 1920.
252. Праграма Беларускай народнай партыі рэволюцыянераў-соцыялістаў. Вільня. 1920.
253. Праграма Беларускай партыі соцыялістаў-рэволюцыянераў. (Праект). 1920.
254. Праграма для гутарак па гісторыі роднага краю. Менск. 1921.
255. Праграма па роднай мове. Менск. 1921.
256. Пятровіч І.А. -- У с е к н і г і.
257. Паўлінка. -- Сялянская доля. 1921.
258. Паўловіч Альберт. -- Снапок. Вільня. 1921.
259. Прэч рукі ад нашай зямлі. 1921.

260. Пушкевіч Ю. -- Лемантар для ўзрослых. Менск. 1926.
261. Падгорны А. і Нікулін Я. -- Палітграмата. Менск. 1926.
262. Праца акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапіса і азбукі. -- Менск. 1927.
263. Паваротны. -- Камсамольцы ў калгасе. Выд. 1930.
264. " " " " -- Камсамольскія вячоркі. Менск. 1927.
265. Піотуховіч Міхал. -- Францішак Скарына і яго літаратурная дзейнасць. Менск. 1927.
266. " " " " -- Ля вытокаў лірыкі Янкі Купалы. Менск. 1927.
267. " " " " -- Паэтычнае светаадчуванне ў творчасці Якуба Коласа. Менск. 1927.
268. " " " " -- Нарысы гісторыі Беларусі і літаратуры. Ч. I-я. Менск. 1928.
269. Працы Горы-Гарэцкага навуковага таварыства. Том I. Горкі. 1928.
270. Працы Беларускага Дзяржаўнага Універсітэта ў Менску. № 16. -- Педагагічны факультэт. Менск. 1927.
271. Першы год працы БНД Інстытута і рабочы план працы на 1927-1928 год. (Склалі Прышчэпаў, Гарэцкі і Думах). Менск. 1927.
272. Пратасевіч Іван. -- Рабочая кніга па беларускай мове. Сістэматычны курс марфалогіі і элемента сінтакса. Менск. 1928.
273. Праект укладання слоўніка жывой беларускай мовы. Менск. 1929.
274. Праваслаўны каляндар на 1929 год. Менск. 1929.
275. Прохараў А.А. -- Культура цукровых буракоў БССР. Менск. 1930.
276. Пруслін. -- 1917 год у Полацку. Выд. 1934.
277. Пікус, Жванскі, Баяровіч, Крывадубскі. -- Памятка па арганізацыі севарота ў прамысловасці і свінасоўгасах. Менск. 1932.
278. Пеўзнер. -- Грамадазнаўства. Менск. 1927.
279. Прымерны план работы. Выд. Аршанскага Райсовета Асоавіяхіма.
280. Пралеска Язэп. -- Паноў трэба знішчаць гуртам. Выд. ДВБ. 1933.
281. Петрайціс. -- Лемантар. ДВБ. 1931.
282. Пігулеўскі. -- Кніга для чытання пасля лемантара. ДВБ. 1932.

283. Пастанова Цэнтр. Савета Асоавіахіма па дакладу тав. Кузьнецова. -- "Аб ходзе падрыхтоўкі і задачах новага вучэбнага году". 1933.

283а. "Полымя рэвалюцыі". Увесь камплект за 1934 год.

284. Пруднікаў Алесь. -- Зямныя зоры. Выд. ДВБ. ЛІМ. 1932.

285. Рак-Міхайлоўскі С. -- Усе кнігі.

286. Рак-Сімон. -- Гутарка аб беларускай мове. Менск. 1919.

287. Радзевіч Л. -- Пакрыўджаныя. (П'еса). Менск.

288. " " " " -- Рэвалюцыйным шляхам. Менск. 1928.

289. " " " " -- Сцэнічныя творы. 1921.

290. " " " " -- Беларусь. (Вершы). Вільня. 1922.

291. " " " " -- Досвігкі. 1922.

292. Ракіта С. -- Усе кнігі.

293. Рэўка С. -- З-пад Барысава (Ф.Багушэвіч). Смык беларускі. Коўна. 1922.

294. Равінскі М. -- Зборнік песень з нотамі. Менск. 1922.

295. Роднае слова. Менск. I і II ч. Усе выданні.

296. Русак М. -- Народны суд над селянінам, запусціўшым сваю гаспадарку. Менск. 1924.

297. Рэвалюцыя 1905 г. (Зборнік пад рэд. Ігнатоўскага і Я. Левіна. Менск. 1926.

298. Рудоміно Г. -- Грамадазнаўства. Менск. Усе выданні.

299. Рудоміно Юры -- Грамадазнаўства. Менск.

300. Рэкамендацыйны спіс літаратуры да XI гадавіны са дня смерці В.І.Леніна. Выданне Дзяржбібліятэкі. 1935.

300а. Розенблюм. -- Усе кнігі.

301. Смоліч А. -- Усе кнігі.

302. Сташэўскі В. " " " "

303. Скрыган Я. " " " "

304. "Совецкае будаўніцтва". Журнал № 8-9. Выд. 1926 г.

305. Смоліч Аляксандра -- Зорка. Беларускае граматыка. Вільня. Усе выданні.

306. Сучасны -- П.С.Х. Фацэцыя на 1-ю дзею. Вільня. 1923.

307. Сцэнічныя творы для дзіцячага тэатра. Вільня. 1923.

308. Спекулянты беларускай душой. 1921.

309. Станкевіч Янка. -- Беларускі правапіс з практыкаваннямі. Вільня. 1921.

310. " " " " Правапіс чужых слоў. Вільня. 1921.

311. Стыдна маўчаць і чакаць. 1921.

312. Сцэнічныя творы: ЦГартны -- Соцыялістка. М.Кудзелька -- Сон на балоце. Ф.Аляхновіч -- Калісь, лес шумеў. Менск. 1924.
313. Сваяк Казімір. -- Мая ліра. (Вершы). Вільня. 1924.
314. Суліма -- Здзехоўскі аб беларускай душы. Вільня. 1924.
315. Самковіч У. і Пратасевіч І. -- Родныя шляхі. Менск.
316. Слоўнік лясных тэрмінаў. Менск. 1926.
317. Сцепановіч Хв. -- Родная мова ў комплекснай сістэме выкладання ў школе І-га канцэнтра. Менск. 1928.
318. Сцэнічныя творы. (Зборнік). Вільня. 1928.
319. Сержпутоўскі Александр -- Прымхі і забабоны беларускіх паляшukoў. Менск. 1930.
320. Сталевіч -- Беларускі нацыянал-фашызм. 1930.
- 320а. Сілін Б. і Захараў. -- Як кашалі плесці. БДВ. 1926.
321. Скрыпнік -- Нацыянальнае пытанне ў праграме камінтэрну. Менск. 1930.
322. Слоўнік тэрміналогіі агульнае раслінагадоўлі. Менск.
323. Соя ў БССР. Менск. 1933.
324. Сіневока-Неразік -- Рабочая кніга 3 год навучання. Ч. І і ІІ. ДВБ. 1932 г.
325. 17 год на варце соцыялізма. Брашура І.Іванова. Выд. БВО. 1935.
326. Совецкая дэмакратыя. Зборнік. Выд. БелАН.
327. Салагуб -- Лукішкі. Выд. 1932 г.
328. Сыцько В.М. -- Крытыка трацкісцкай тэорыі імперыялізму. Выд. БАН. 1934 г.
- 328а. Сталін І.В. -- Пытанні ленынізму. На белмоўе. Пераклад Яна Густыра. Белдзяржвыдавецтва. Менск. 1931 г.
329. Таўбін Ю. -- Усе кнігі.
330. 1905 год у Беларусі. -- Зборнік артыкулаў пад рэдакцыяй Шульмана. Менск. 1925 г.
331. Тарас на Парнасе. Менск. 1917.
332. Тарашкевіч Б. -- Беларуская граматыка для школ. Вільня. Усе выданні.
333. Тарас Палясоўшчык. -- Коўна. 1925.
334. Тутэйшы -- Што дзяліць, а што не, каб супакой быў на свеце. 1920.
335. Тэраўскі Ул. -- Беларускі спеўнік з нотамі на тры галасы паводле народных мелодый. Менск. 1921.
336. " " " " -- Беларускі лірнік. -- Спеўнік на 4 галасы. Берлін. 1922.

337. Тупяневiч С. i Заяц П. -- За лепшую сельскую гаспадарку i сельска-гаспадарчы гурток. Менск. 1926.
338. Указаннi да праграм няпоўнай сярэдняй i сярэдняй школы (V-X класы). Кнiга. БДВ. 1934. Рэд. Лашчынскi.
339. Улицын. -- Суд над трохпалёўкай. 1935. Менск. 1926.
340. " " " " -- За ўраджай. Менск. 1929.
341. " " " " -- Насенне, яго якасць i падрыхтоўка. Менск. 1931.
342. Уладаў В. -- Вытворчыя нарады ў калгасах. Менск. 1931.
343. Уральскi -- Знiштажэнне супроцьлегласцi памiж горадам i вёскай. Выд. ДВБ. 1933 г.
344. Фарботка Я. -- Беларусь у песнях. Менск. 1920.
345. Хадыка Ул. -- У с е к н i г i.
346. Хто вiнават. 1921.
347. Харламповiч П. -- Пяцiгоддзе дзяржаўнага музея. Менск. 1927.
348. Халепа. -- 14 год Кастрычніцкай рэвалюцыi. 1931.
349. Хайтун. -- Паходжанне i класавая сутнасць вялікадня. Менск. 1933.
350. Хрэстаматыя рэв. лiтаратуры Заходняй Беларусi. Выд. БАН. 1933 г. Пад рэд. Мятлы.
351. Цвікевiч А.І. -- У с е к н i г i.
352. Цвікевiч І.І. -- " " " "
353. Цэйтлін М. -- Арганiзацыя буйнай гаспадаркi iльнянога раёна. Менск. 1931.
354. Чарот М. -- У с е к н i г i.
355. Чарняўская Л. -- Дзяцінныя гульні. Вiльня. 1919.
356. Чарняўшчынка Л. -- Родны край. Менск. 1921.
357. Чаго чакаць беларусам ад Польшчы. 1921.
358. Чуйко Г. -- Вынікі масавых доследаў з угнаеннямі па БССР. Менск. 1930.
359. Чарняўскi. -- Яўрэйскi рабочы на зары рэв. руху. Менск. 1932.
360. Чарнушэвiч Н. -- Дзiва. (Вершы). Менск. 1927 г.
361. "Чтец". Зборнiк Сярожнікава. ГiЗ. 1926 г.
362. Шантыр Ф. -- Патрэбнасць нацыянальнага жыцця для беларусоў i самаадзначэнне народа. Слуцк. 1918.
363. Што трэба ведаць кожнаму беларусу. Зборнiк артыкулаў розных аўтараў: Мiцкевiча, Лёсiка, Ластоўскага, Багдановiча i iнш. 1918.

364. Ш. Рыгор. -- Чаму-ж ты маўчыш, кабета сялянская? Бярэсце. 1921.
365. Шуляк І. -- Вышэй галаву беларускі селянін. Пінск. 1921.
366. Шлюбскі Ал. -- Сябра інстытута беларускае культуры. Паны і сяляне ў перашай палове ХІХ стагоддзя. Менск.
367. " " " " -- Бядуля, як этнограф. Менск. 1925.
368. " " " " -- Квашаніна. Віцебск. 1926.
369. " " " " -- Матэрыялы для вывучэння фальклора і віцебскае культуры. Менск. 1927.
370. Шапавалаў М. -- Скарына, яго дні ды друк на Беларусі. Менск. 1925.
371. Шэўчык і Саломенік. -- Граматыка беларускай мовы. (Марфалогія і сінтакс).
372. Шыпіла І. -- Што кожны селянін павінен ведаць аб кааперацыі. 1925.
373. Шпілеўскі. -- Беларуская Акадэмія Навук да XV-годдзя. Выд. БАН. 1934 г.
374. Школьныя тэксты. Менск. 1927 г.
375. Шчакацін Мікола -- Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва. Том І. Курганная старажытнасці Беларусі. Менск. 1928.
376. Шатэрнік М. -- Краёвы слоўнік Чэрвеньшчыны. Менск.
377. Шапялевіч. -- Беларуская мова. (Першы і другі год навучання). Менск. 1933.
378. Шыменас -- Кніга для чытання. 2-гі год навучання. Цэнтральнае выдавецтва СССР. 1931 г.
379. " " " " -- Кніга для чытання 4 год навучання. Ч. 2.
380. Шчэрбакоў. -- Кастрычніцкая рэвалюцыя на Беларусі і беларуская акупацыя. Менск. 1930 г.
381. Э.Б. Што такое простая і што такое мудрэйшая гаворка. Вільня. 1920.
382. Ядвігін Ш. -- Бярозка. Вільня. 1923.
383. " " " " -- Чалавек. Хлеб. Баба. Заморскі звер. Пазыка. 3 маленькім білецкікам. Вучоны бык. Што сказаў певень. Падласонкі. Рабы. Дачэсныя. (Апавяданні). Менск.
384. Янчук Н.А. -- Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры. Менск. 1922.
385. Ярашчук Е.Л. -- Сувязь сялянскай гаспадаркі БССР з рынкам. Менск. 1926.
386. Якуб Колас у літаратурнай крытыцы. Менск. 1926 г.

387. Янка Купала ў літаратурнай крытыцы. Менск. 1928 г.
388. Якімовіч А. і Гародкіна Е. -- Чытанка для II класа. ДВБ. Менск. 1936.

Дадаткова канфіскуюцца:

1. Шчэрбакоў. -- Нарыс гісторыі Беларусі. Ч. I. Менск. 1936.
2. " " " " Класавая барацьба і гістарычная навука на Беларусі. Менск. 1934 г.
3. Кернажыцкі. -- Да гісторыі аграрнага руху на Беларусі напярэдадні імперыялістычнай вайны. БАН. Менск. 1932 г.
4. " " " " Аграрная рэформа ў Бабруйскім старостве. Менск. 1930 г.
5. " " " " Гаспадарка прыгоннікаў на Беларусі. Менск. 1936.
6. Кастрычнік на Беларусі. -- Зборнік. Менск. 1927 г.
7. Дудкоў Д. -- Сталыпінская рэформа ў Віцебскай губерні. Менск. 1931 г.
8. Зборнік афіцыйных дакументаў у дапамогу масаваму настаўніку. Склалі Н. Левін і А. Хайфец. ДВБ. 1934 г.
9. Некрашэвіч А. -- Чытанкі для III і IV кл. Выд. 1933, 1934, 1935, 1936 гг. ДВБ. Менск.
420. Васіленко. -- Хрэстаматыя па беларускай літаратуры для IX-X класа. Менск. ДВБ. 1935 г.
421. Бендэ. -- Хрэстаматыі па Беларускай літаратуры для V, VI і VII класаў. Выд. ДВБ. Менск.